

บทที่ ๓

พระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์สมัยสุโขทัย

๓.๑. บ่อเกิดพระราชอำนาจในการพิจารณาฎีการ้องทุกข์สมัยสุโขทัย

สุโขทัยมีโครงสร้างสังคมเป็นแบบสังคมจารีตประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา การบัญญัติกฎหมายให้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงมีผู้มีความสำคัญเท่ากับธรรมเนียมปฏิบัติ หลักฐานที่จะทำการศึกษาในเรื่องกฎหมายจึงจำต้องอาศัยการเปรียบเทียบจากเอกสารชั้นต้นเท่าที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน รูปแบบกฎหมายสมัยโบราณในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นลักษณะของนิติธรรม (Jurisprudence) ที่เป็นลักษณะของมาตรฐานทางกฎหมายมากกว่าการบัญญัติกฎหมายเพื่อให้ผู้คนถือปฏิบัติ มีที่มาจากความเคารพนับถือในศาสนาจึงแตกต่างจากการบัญญัติกฎหมายในระบบประมวล ดังจะเห็นได้จากการรับเอารูปแบบมาตรฐานกฎหมายตามความเชื่อของลัทธิศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนามาใช้กับบ้านเมืองในสมัยสุโขทัย

ประวัติศาสตร์กฎหมายของไทยนั้นเริ่มต้นเมื่อมีการค้นพบข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหรือศิลาจารึกหลักที่ ๑ ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงแห่งอาณาจักรสุโขทัย โปรดให้สร้างขึ้นในปีพุทธศักราช ๑๘๒๖ แต่กระนั้นก็ยังไม่ใช่ข้อยุติว่า ก่อนหน้านั้นในดินแดนแถบนี้ไม่เคยมีระบบกฎหมาย หรือระบบของชุมชนมาก่อน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า กฎหมายไทย ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์คงเขียนด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรหรือ ภาษาสันสกฤต^๑ อันอาจนำไปสู่ความหมายที่ว่า ก่อนรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้น เมืองสุโขทัยนี้ยังไม่มีความเป็นเอกราชเพียงพอที่จะใช้อักษรภาษาของตนเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากในการขึ้นครองราชย์ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เมื่อประมาณพุทธศักราช ๑๗๘๑ นั้นเริ่มมาจากพ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองราด ร่วมมือกับพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง บุกดีเมืองสุโขทัยซึ่งอยู่ในความดูแลของผู้สำเร็จราชการจากอาณาจักรเขมรชื่อ สบาดโขลยล้าพง จน

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ตำนานกฎหมายไทยและประมวลคำบรรยายทางนิติศาสตร์ , (พระนคร: ไทยเชชม , ๒๔๙๓) , หน้า ๒.

สำเร็จยึดเมืองสุโขทัยไว้ได้แล้ว พ่อขุนผาเมืองยกเมืองสุโขทัยนี้ให้แก่พ่อขุนบางกลางหาวพร้อมกับตำแหน่ง“กมรเตงอัญศรีอินทราทิตย์” ให้อีกพระนามหนึ่ง ซึ่งพระนาม “กมรเตงอัญศรีอินทราทิตย์” นี้ พ่อขุนผาเมืองได้รับพระราชทานมาจาก กษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมร^๒ พร้อมกับพระราชธิดาของพระองค์ ดังนั้น พ่อขุนผาเมืองจึงมีศักดิ์เป็นพระราชบุตรเขยของกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรอีกด้วย ซึ่งการใช้คำนำหน้านามว่า “กมรเตงอัญ” นั้น มีศักดิ์เทียบเท่ากับลำดับชั้นขุนนางระดับสูงของราชสำนักอาณาจักรเขมรเท่านั้น หากใช้คำที่ใช้เรียกขานพระมหากษัตริย์ไม่ เพราะถ้าหากเป็นการใช้คำนำหน้าพระนามของพระมหากษัตริย์แล้ว จะต้องใช้คำว่า “วรบาทกมรเตงอัญ” หรือ “พระบาทกมรเตงอัญ” ซึ่งการใช้คำเรียกนำหน้าพระนามนี้เพียงจะมาใช้ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยใช้คำว่า “พระบาทกมรเตงอัญรามราช”^๓ จากลักษณะของการเรียกขานสะท้อนถึงระดับศักดิ์เคารพ จึงเป็นไปได้ว่า สุโขทัย เป็นรัฐที่มีความเป็นอธิปไตยในรัชสมัยของพ่อขุนรามคำแหงเป็นต้นมา

เมื่อพ่อขุนรามคำแหงขึ้นครองราชย์จึงได้ปรับปรุงจารีตประเพณีในสุโขทัยให้มีความแตกต่างจากอาณาจักรอื่น และพัฒนาให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น โดยการกำหนดระเบียบในสังคมขึ้นมาเป็นการเฉพาะตัวหลายประการ ที่สำคัญในการปกครองของอาณาจักรเขมรนั้นจะยึดหลักตามแนวทางของลัทธิศาสนาพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากการสร้างเทวสถานตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ ภายในขอบเขตอาณาจักรของตน ส่วนในอาณาจักรสุโขทัยนั้นศาสนาพราหมณ์ไม่สู้มีความสำคัญเท่ากับศาสนาพุทธที่เริ่มมีการแพร่หลายเข้ามาบริเวณภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยปัจจุบัน มาตั้งแต่ก่อนการก่อตั้งอาณาจักรสุโขทัย จึงมีแนวความคิดเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ว่าจะทรงเป็นธรรมราชาผู้ปกครองบ้านเมืองให้มีความสงบสุขร่มเย็นมิใช่เป็นตัวแทนเทพเจ้าลงมาจุติตามคติความเชื่อของอาณาจักรเขมร

นอกจากนั้นพ่อขุนรามคำแหงยังทรงแสดงความเป็นชาติไทยที่มีอิสระอย่างสมบูรณ์ อาทิ การประกาศไม่เก็บภาษีค่าผ่านทาง ดังข้อความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๘-๑๙ ความว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลาในนามีข้าว

^๒ พระยานิติศาสตร์ไพศาล, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, หน้า ๔๗๒ - ๔๗๓ .

^๓ ดู ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ : วิทยาเขตพิษณุโลก , ๒๕๒๑), หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลูท่าง ”^๕ เมื่อไม่เก็บภาษีค่าผ่านทางก็เป็นการเปิดโอกาสให้พ่อค้าประชาชนทั่วไปเข้ามาผ่านเส้นทางในอาณาจักรสุโขทัยมากขึ้น ทำให้การค้าขายสะดวกคล่องตัว เพราะการค้าขายในสมัยนั้นเป็นการค้าขายแบบแลกเปลี่ยนของต่อของเสียส่วนมาก (Troc, Barter)^๕ การละเว้นเก็บภาษีค่าผ่านทางดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ก่อนหน้านั้นมีการเก็บภาษีค่าผ่านทางอยู่แล้วหรืออาณาจักรอื่นๆที่อยู่ข้างเคียงกันนั้นมีการเก็บภาษี ดังนั้นการยกเว้นภาษีจะทำให้บ้านเมืองมีการค้าขายคล่องตัวมากขึ้นและเปิดโอกาสให้ผู้คนเดินทางเข้ามายังอาณาจักรสุโขทัยมากขึ้นเป็นการพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองทางหนึ่ง

ระบบการปกครองสมัยสุโขทัยตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยอีกหลักหนึ่ง คือ ศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจร พบที่อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย จารึกนี้สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๖ - ๑๙๗๖ หรือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๙ - ๒๐ เนื้อความจารึกเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับข้อกฎหมายสมัยสุโขทัย ซึ่งพลตรีหม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้เคยบรรยายไว้ในการสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓ หัวข้อเรื่องการปกครองสมัยสุโขทัย มีความตอนหนึ่งว่า

“.....มีเจ้าเมือง หรือพระมหากษัตริย์ปกครองในฐานะหัวหน้าครอบครัว อำนาจปกครองทั้งหลายทั้งปวง จึงรวมอยู่ในองค์พระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีหน้าที่ปกครองให้พลเมืองเป็นสุข ทรงเป็นที่พึ่งในยามที่มีภัยพิบัติ ทรงป้องกันให้พ้นจากศัตรู และทรงระงับข้อพิพาทต่าง ๆ อันเกิดขึ้นภายในด้วยความยุติธรรม ทรงรักษาสีทธิเสรีภาพต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของชนที่เป็นอิสระ และทรงส่งเสริมศีลธรรมจรรยา ตลอดจนวิชาความรู้ต่าง ๆ อันเป็นเครื่องทำให้ชนอยู่ร่วมกันได้ด้วยความสุข”^๖

^๕ ศิลาจารึก, จารึกสมัยสุโขทัย , (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร , ๒๕๒๗) , หน้า ๙ .

^๕ ขุนประเสริฐศุภมาตรา , คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัยพ.ศ.๒๕๐๓. , หน้า ๑๐๘.

^๖ คึกฤทธิ์ ปราโมช , ม.ร.ว. , “การปกครองสมัยสุโขทัย” , คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ , (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร , ๒๕๐๗) , หน้า ๑๖๒.

ดังนั้น อำนาจการออกกฎหมายในสมัยสุโขทัยอยู่ที่พระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ พระราชอำนาจในการออกกฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้มีการถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังจะเห็นได้จากกฎหมายลักษณะโจรในสมัยพระเจ้าลิไท ความว่า

“นิยายอันพระองค์ท่านได้เสวยในอธิปัตย์ จักใคร่ขัดพระราชสีมานี้ตั้งมนุษย์ธรรมอย่างพระยารามราชอันฝูงสาธูแสดงยศ ปราบกฏสุขชั่วลูกหลาน ขนาดเป็น(หลัก) กลาย....พระราชโองการบรมเอาพารหนักหนาจึงท่านให้ตราพระราชปรชยุบติ”^๗

จะเห็นได้ว่ากฎหมายที่ถือใช้กันตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกดังกล่าวข้างต้นเป็นรูปแบบของการถือปฏิบัติตามจารีตประเพณี เป็นเรื่องเฉพาะกรณีไป ซึ่งมีสถานภาพการบังคับใช้ได้ตามกฎหมาย เช่นเรื่องที่ดิน มรดก เชลยศึก วิธีพิจารณาความอาญา และการร้องทุกข์ เป็นต้น

ในสมัยสุโขทัย ศาสนาที่มีอิทธิพลในด้านการปกครองบ้านเมืองมากที่สุดคือพระพุทธศาสนา ทั้งนี้มีจุดเริ่มต้นมาจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ทรงเสริมสร้างความเข้มแข็งของราชอาณาจักรโดยใช้กระบวนการทางศาสนาเป็นเครื่องสนับสนุนให้ระบบการปกครองมีความมั่นคงประชาชนยึดมั่นอยู่ในคุณธรรม บ้านเมืองสงบร่มเย็นภายใต้อุดมการณ์นั้น กระบวนการดังกล่าวปรากฏชัดเจนในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงซึ่งพระเจ้าลิไททรงนิพนธ์ขึ้นเมื่อพ.ศ.๑๘๘๘ ถึงแม้ว่าในบานแพนทจะได้บอกวัตถุประสงค์ไว้ว่า ทรงนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้เทศนาแก่พระมารดาท่าน แต่โดยนัยของเรื่องแล้วสันนิษฐานว่าข้อความในไตรภูมิพระร่วงบางตอนเรียบเรียงขึ้นเพื่อปกครองชาวสุโขทัยทางอ้อม^๘ เพราะวรรณกรรมชิ้นนี้มีการเรียบเรียงขึ้นก่อนที่จะมีการจารึกกฎหมายลักษณะโจรถึง ๕๐ ปีเศษ คติธรรมในไตรภูมิพระร่วงก็มีลักษณะที่เป็นการบังคับใช้โดยไม่มีข้อกำหนดการลงทัณฑ์ เหมือนบทลงโทษที่มุ่งประสงค์ต่อการทำให้หลบจำ แต่เป็นโทษที่กำหนดไว้ค่อนข้างจะเป็นสัญลักษณ์ หรือไม่ก็เป็นการลงโทษให้

^๗ พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, “กฎหมายตราสามดวง : ข้อสังเกตเรื่องอักษรวิธี”, กฎหมายตราสามดวงกับสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , ๒๕๓๖) , หน้า ๑๖๑.

^๘ ชลธิรา กลัดอยู่, “ไตรภูมิพระร่วง รากฐานของอุดมการณ์การเมืองไทย”, วรรณสารธรรมศาสตร์ ๔ (มิถุนายน - กันยายน ๒๕๑๗) : ๑๑๒.

เกิดความสำนึกทางจิตใจที่ค่อนข้างรุนแรง^๙ เช่นโทษสำหรับข้าราชการ ดังข้อความที่พรรณนาไว้ต่อไปนี้

“นรกว่าวอันดับนั้นอันเป็นคำรบ ๑๐ นั้น ชื่อว่า โมราปมิลนรก คนผู้งำท้าวพระยาใช้ให้ไปเอาสิ่งสาธากร แก่ไพร่ฟ้าราษฎรกรมทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนด ท่าน แลกเล่าร้ายแก่ท่าน เป็นต้นว่าฆ่าท่าน ดีท่านผู้มีไมตรีรักตน แลเป็นมิตรทรหดดั่งนั้น ครั้นตายไปเกิดในนรกนั้น บาปกรรมอันกระทำคุณความลามแก่เขาว่าจะใส่ชื่อแลคาผูกตีนแลมือเขา ทำข่มเหงเอาแก่เขา แลคนหมู่กระทำร้ายแก่ผู้รักตน แลกระทำแก่ท่าน เป็นต้นว่าฆ่าท่านดีท่าน ผู้มีไมตรีแลเป็นมิตรโทษดั่งนั้นครั้นว่าตายไปเกิดในนรกคนนรกนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่งแลเต็มไปด้วยลามุกอาจมแลเหม็นนักหนา แม่นว่าอยู่ไกลได้๑๐๐โยชน์๑ก็ดียังเหม็นอยู่เลยเขายืนอยู่นักหนาเขาอดบมิได้ เขาก็กินอาจมนั้นต่างข้าวต่างน้ำทุกวารแลฯ”^{๑๐}

ในรัชสมัยพระเจ้าลิไทยมีการนำรูปแบบความเชื่อทางศาสนาให้เข้ามามีบทบาทในทางปกครองเป็นอย่างมาก และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการปกครองเป็นลักษณะแบบเจ้ากับข้า ไม่ใช่พ่อกับลูก^{๑๑} แต่มีลักษณะพิเศษตรงที่การผสมผสานการปกครองแบบธรรมราชามาตั้งแต่ต้นสมัยสุโขทัยทำให้รูปแบบของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยพระเจ้าลิไทยนี้ไม่ถึงกับเป็นระบอบการปกครองแบบ“เทวราชา”ได้ เพราะพระมหากษัตริย์ยังทรงตั้งพระทัยยึดมั่นอยู่ในหลักของธรรมะ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ดังพระนามของพระองค์ซึ่งยังคงใช้ว่าพระมหาธรรมราชานั้นเอง

เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรเป็นข้อมูลที่ให้คำอธิบายหลักการพื้นฐานมาตรฐานทางกฎหมายที่สำคัญของกฎหมายไทยไว้ก็คือ มีการบัญญัติอ้างอิงถึงโทษที่กำหนดไว้ในพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ พระธรรมศาสตร์นั้นยังไม่มีหลักฐานใด ๆ พอ

^๙ ชลธิรา กัดตอยู่, เฟิงอั้ง ,หน้าเดียวกัน.

^{๑๐} ไตรภูมิพระร่วง , หน้า ๒๗.

^{๑๑} ศรีศักร วัลลิโภดม , “ที่มาของการปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” ข้อฟ้า , ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๗-๑๘ (พฤษภาคม - มิถุนายน ๒๕๑๐) , ๓๒.

สรุปได้ว่าเป็นพระธรรมศาสตร์ฉบับเดียวกันกับที่สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่เป็นที่ชัดเจนว่าในสมัยสุโขทัยนั้น ได้เริ่มมีการใช้มาตรฐานกฎหมายตามอย่างพระมนูธรรมศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดีย เรื่องนี้มีหลักฐานปรากฏในทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ รับกันว่า ก่อนที่อาณาจักรสุโขทัยจะก่อกำเนิดเป็นรัฐอิสระขึ้นนั้น ดินแดนสุวรรณภูมิหรือภูมิภาคอันเป็นที่ตั้งประเทศไทยปัจจุบันได้รับอิทธิพลทางศาสนาจากประเทศอินเดียทั้งสิ้น โดยเฉพาะอาณาจักรเขมรที่เคยปกครองดินแดนแถบนี้ ยอมรับนับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับถ่ายทอดมาจากประเทศอินเดียอย่างเคร่งครัดกษัตริย์แห่งอาณาจักรเขมรเกือบทุกรัชกาลยอมรับและยึดมั่นในหลักการของศาสนาอย่างฝังลึก โดยมีพราหมณ์นักบวชในศาสนาเป็นผู้นำและมีอิทธิพลมากในราชสำนักเขมร^{๑๒} ด้วยเหตุนี้บรรดาศาสตร์แขนงต่าง ๆ ที่ปรากฏใช้ในอินเดียก็น่าจะได้เข้ามาแพร่หลายอยู่ในภูมิภาคนี้แล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ หรือก่อนอาณาจักรสุโขทัยไม่น้อยกว่า ๗๐๐ปี ซึ่งหนึ่งในบรรดาศาสตร์ทั้งหลายเหล่านั้นคือ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังที่ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกกฎหมายลักษณะโจรหลายข้อด้วยกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“พระราชปรณูปติ หนึ่งไซ้รั้ แม้นผู้ใด...ใหญ่สูงและบสงคินข้าท่าน และไว้ข้าท่าน ภรรยาชยาท่าน.....เลยที่ท่านจัก...ด้วยในขนาดในราชศาสตร์ธรรมศาสตร์แล และท่านจักทอดสินไหม ดุจดั่งขโมยอันลักคนท่านและไปทันเอาออกจากเมืองนั้นแล...”

“ข้าชีบาพระอุปัชฌายจารย์ก็ดี อันหนีพ่านไปสูบ้านสู่ช่องตน ไปสูอยู่เหย้าเรือน...ก็ดี คนเอาข้าท่านหนีไปสูจ่งคินให้ได้ไว้ข้าท่าน...ท่านนั้นผิด...แก่พระเจ้าแผ่นดิน แก่เจ้าบ้านเจ้าเมือง...จริงแม้นเจ้าไทบยังไซ้ให้ไป...เมือง...จักบังคับให้เจ้าข้าท่าน.....ภัยอันกลัวพระ...คนท่าน และเอามามีให้พันอาชญาท่านนั้น ขนาดราชศาสตร์ธรรมศาสตร์ ท่าน...แต่งให้ได้แก่มันและแก่ผู้เอาข้าท่านมานั้นสิแล”^{๑๓}

^{๑๒} ก่องแก้ว วีระประจักษ์ “เทวสถานสตูปอภิกถม” , วารสารราชบัณฑิตยสถาน , ๑๕ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๓๓) , หน้า ๒๘ - ๔๒.

^{๑๓} ศิลาจารึก, จารึกสมัยสุโขทัย:กฎหมายลักษณะโจรหลักที่ ๓๘ , หน้า ๑๕๖ - ๑๖๒

การกำหนดโทษในลักษณะดังกล่าวเป็นแบบเดียวกันกับพระไอยการลักษณะโจรของสมัยอยุธยา^{๑๔} ซึ่งรับอิทธิพลของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ แต่กระนั้นยังไม่เป็นข้อยุติว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ปรากฏในสมัยพระเจ้าลิไทนั้น เป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงสมัยอยุธยาหรือไม่ คัมภีร์หลักของกฎหมายตราสามดวงที่สืบทอดมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์คือฉบับของพระมนูสาจารย์หรือพระมนูธรรมศาสตร์ แต่หลักฐานของกฎหมายลักษณะโจรก็ยังไม่เป็นที่ยุติว่ามาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ฉบับใด หรือรับสืบทอดผ่านชนชาติมอญมาเช่นเดียวกันหรือไม่ แนวทางของพระธรรมศาสตร์นอกจากที่ได้รับการยอมรับในสุโขทัยแล้ว อาณาจักรล้านนาพันธมิตรของอาณาจักรสุโขทัยมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง ก็ได้มีรูปแบบกฎหมายของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ใช้กันอย่างแพร่หลาย และโดยที่อาณาจักรล้านนามีอารยธรรมที่เป็นเอกลักษณ์แห่งระบบสังคมสืบทอดตลอดระยะเวลาอันยาวนานมาจนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๔๒หรือในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลักฐานทางกฎหมายของอาณาจักรล้านนาที่เหลืออยู่ปรากฏชัดว่ามีการใช้รูปแบบของกฎหมาย“มังรายศาสตร์” ที่บัญญัติถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ไว้ และถือปฏิบัติกันมายาวนานในลักษณะของ “กฎหมายล้านนา” ในการบัญญัติกฎหมายของพระธรรมศาสตร์ระหว่าง กฎหมายล้านนา และพระธรรมศาสตร์ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้นแตกต่างกันในรูปแบบและการจัดเรียงเนื้อหาโดยสิ้นเชิง^{๑๕}

๓.๒. รูปแบบการฎีการ้องทุกข์

ข้อความที่มีความเกี่ยวข้องกับการร้องทุกข์มากที่สุดปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง (ศิลาจารึกหลักที่ ๑) ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๓๒ ความว่า

“.....ในปากประตู มีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้หั้น ไพร่ฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความ เจ็บท้องข้องใจ มันจ๊กกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบไว้ ไปลั่นกะดิ่ง อันท่าน

^{๑๔} พชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, การปฏิรูปกฎหมายไทย , วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๑๗, หน้า ๗.

^{๑๕} พิธินัย ไชยแสงสุขกุล, “พระราชศาสตร์และพระธรรมศาสตร์แห่งราชอาณาจักรสยามและอาณาจักรล้านนา”, วารสารนิติศาสตร์ , ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑ , หน้า ๑๖๕.

แขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไถยิน เรียกเมื่อถาม สอนความแก่มั่นด้วยชื่อ
ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม.....”

หลักฐานดังกล่าวเป็นการกล่าวถึงพระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่งของพระมหากษัตริย์
ไทย ที่ถือได้ว่าเป็นมูลรากแห่งการทูลเกล้าฯถวายฎีการ้องทุกข์จวบจนปัจจุบัน ในการที่ราษฎร
สามัญชนทั่วไปสามารถทำการร้องทุกข์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านขั้นตอนการ
พิจารณาจากขุนนาง ราษฎรจึงสามารถร้องเรียนไปยังองค์พ่อขุนรามคำแหงได้

การร้องทุกข์นี้เสมือนการรับฟังความเดือดร้อนจากประชาชนทั่วไปโดยตรง ประเด็น
ที่ราษฎรสามารถทำการร้องทุกข์ต่อพระองค์ได้นั้น ขุนประเสริฐศุภมาตราได้จำแนกออกเป็น ๓
ประการด้วยกันคือ

๑. พิพาทเป็นถ้อยเป็นความ
๒. มีทุกข์กาย เช่นการ เจ็บป่วย ปวดท้อง
๓. มีทุกข์ใจ ชัดข้องจนอัดอั้นตันปัญญา^{๑๖}

การจำแนกดังกล่าวเป็นกรณีที่ครอบคลุมไปถึงการตัดสินชี้ขาดคดีความ ลักษณะ
ของการร้องทุกข์นี้ มีเนื้อความที่ครอบคลุมถึงการพิจารณาคดีที่มุ่งต่อการช่วยเหลืออุปถัมภ์
ราษฎรในปกครองเป็นสำคัญ และขอบเขตของเรื่องที่จะร้องทุกข์นั้น เปรียบดังเป็นการให้ความ
ช่วยเหลือเหมือนครอบครัวเดียวกัน ด้วยหลักการนี้เองที่ถือว่า ลักษณะการปกครองของสุโขทัย
เปรียบประหนึ่งพ่อปกครองลูก เพราะเต็มไปด้วยความเอื้ออาทรอุปถัมภ์ค้ำชูในสังคมเดียวกัน
อย่างใกล้ชิด

๓.๓. กระบวนการพิจารณาฎีการ้องทุกข์

^{๑๖} ขุนประเสริฐศุภมาตรา , คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัยพ.ศ.๒๕๐๓ ,
หน้า ๑๐๙.

การร้องทุกข์ในสมัยสุโขทัยมีการใช้คำว่า “มันจะกล่าว” จึงเป็นไปได้ว่า การร้องทุกข์ในครั้งนั้น เป็นการกล่าวร้องทุกข์โดยวาจาต่อองค์พ่อขุนรามคำแหงโดยตรง ไม่จำเป็นต้องทำการเขียนเป็นหนังสือขึ้นทูลเกล้าฯถวายดังเช่นสมัยต่อมาแต่ประการใด แต่ลักษณะของการกระทำดังกล่าวจะเรียกว่าเป็นการกล่าวฎีการ้องทุกข์ได้หรือไม่นั้น ควรพิจารณาเหตุที่มาของการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มากกว่าที่จะพิจารณาการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นแบบฎีกาใบบอกตามความหมายทางเอกสาร เพราะคำว่าฎีกามาเริ่มต้นใช้และปรากฏหลักฐานในสมัยอยุธยา แต่ลักษณะพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางที่ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตหรือรับฟังเรื่องราวความเดือดร้อนของประชาชนนั้นเป็นแนวทางการใช้พระราชอำนาจในทางพระพุทธศาสนา ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นธรรมราชาซึ่งจะขจัดปัดเป่าความเดือดร้อนของประชาชน ดังนั้นการร้องทุกข์ในสมัยสุโขทัยแม้จะไม่มีลักษณะที่เป็นการยื่นเอกสารเพื่อทูลเกล้าฯถวายฎีกาเป็นหนังสือร้องทุกข์ แต่โดยเหตุที่มาของพระราชอำนาจแห่งองค์พระมหากษัตริย์นั้นเป็นที่ยุติว่า ทรงใช้พระราชอำนาจแบบธรรมราชาตามคติพระพุทธศาสนา เพราะหลักฐานร่วมสมัยเดียวกันระบุว่า พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “ฎีกา” ในภาษาบาลี ได้เผยแพร่เข้ามาสู่เมืองสุโขทัยนี้แล้ว และพ่อขุนรามคำแหงทรงใช้แนวความคิดของธรรมราชาปกครองบ้านเมือง มีการจัดให้พระสงฆ์ขึ้นเทศนาในวันขึ้นแปดค่ำ แรมแปดค่ำ แก่อุบาสกอุบาสิกาที่ถือศีลภาวนากลางป่าต้นตาลอันเป็นสถานที่ตั้งของพระแท่นมณีศิลาบาตร โดยตั้งอยู่ระหว่างศาลาสองหลังคือ ศาลาพระมาสและพุทธศาลา ซึ่งพระแท่นมณีศิลาบาตรนี้จะเป็นสถานที่ออกว่าราชการของพ่อขุนรามคำแหงในวันปกติด้วยเช่นกัน^{๑๗} คำว่า ฎีกานั้นก็มีที่มาจากพระพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒

การเข้าเฝ้าเพื่อร้องทุกข์ได้นั้น เป็นลักษณะของการเข้าเฝ้าเมื่อถูกเรียกตัว ซึ่งเป็นไปตามเงื่อนไขที่ว่า เสียงกระดิ่งที่ลั่นนั้นดังไปถึงพระองค์ พ่อขุนรามคำแหงจักทรงเรียกตัวผู้ลั่นกระดิ่งดังกล่าวไปเข้าเฝ้า และจักทรงไต่สวนความเดือดเนื้อร้อนใจของราษฎรผู้นั้นด้วยพระองค์เอง ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ปรากฏในนิทานพระร่วงที่เล่าสืบต่อกันมา ถึงการร้องทุกข์ของม้า ต่อพ่อขุนรามคำแหง เปรียบเสมือนการแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ม้าก็ยังสามารถใช้สิทธิดังกล่าวในการร้องทุกข์ได้ แต่ในที่นี้ขอยกมาเพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการพิจารณาเรื่องราวร้องทุกข์เท่านั้น

^{๑๗} ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง, ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๓ ถึง ๒๗.

“สมัยนั้น บุรุษคนหนึ่งเลี้ยงอาซาไว้ใช้งาน เมื่อมันยังหนุ่ม เจ้าของได้ใช้มันขับขี่ตลอดจนเทียมรถขนสินค้าไปขายจนมีเงินมีทอง ครั้นมันแก่ลงหมดประโยชน์ เจ้าของของกลับปล่อยให้มันหากินเอง ไม่เอาใจใส่ วันหนึ่งมันไปเล็มหญ้าที่หน้าประตูวังตั้งเชือกกระดิ่งดัง พ่อขุนรามคำแหงจึงต้องออกมาพบตามที่ประกาศไว้ในศิลาจารึก ครั้นกลายเป็นม้า ไม่ใช่คน และถามสวนความด้วยชื่อ ปรากฏเจ้าของไม่มีกตัญญูต่อสัตว์ผู้มีพระคุณ จึงโปรดเกล้าฯให้เจ้าของนำมันไปเลี้ยงให้เป็นสุข ไม่ให้ปล่อยให้มันไปหากินเอง”^{๑๘}

โดยเหตุที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในความเดือดร้อนทุกข์ยากของประชาชนชาวสุโขทัยจึงมีความศรัทธาต่อพระองค์และใช้ชีวิตอยู่ในเมืองสุโขทัยนี้อย่างร่มเย็นเป็นสุข ดังข้อความที่ว่า “ไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชม” นั้นหมายความว่า ชาวสุโขทัยชื่นชมยินดีกับวิธีการอนุญาตให้ประชาชนร้องทุกข์ต่อองค์พ่อขุนรามคำแหง ทรงเข้าถึงราษฎร ทรงอุปถัมภ์ค้ำชู และสดับตรับฟังเสียงจากราษฎร

ดังนั้นจึงพอสรุปลักษณะของการพิจารณาฎีการ้องทุกข์ในสมัยสุโขทัยได้ดังต่อไปนี้

๑. ที่มาของกฎหมายในสมัยสุโขทัย

การใช้กฎหมายในสมัยสุโขทัยดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แม้จะมีการเปรียบเทียบว่า รูปแบบกฎหมายของไทยเราได้รับมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็ตาม แต่ความชัดเจนต่อการรับอิทธิพลของคัมภีร์ดังกล่าวเพิ่งจะปรากฏให้เห็นชัดในสมัยพระเจ้าลิไทย ซึ่งอยู่ในช่วงปลายสมัยสุโขทัยแล้ว ส่วนในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้นยังไม่เป็นข้อยุติว่า แนวทางในการใช้กฎหมายจะเป็นเช่นไร นอกจากศึกษาวิเคราะห์ถึงการใช้พระราชอำนาจของพระองค์ท่าน ดังเช่นถ้อยคำที่ทรงใช้พระราชอำนาจในทางตุลาการว่า “สวนความแก่มันด้วยชื่อ” ซึ่งเป็นการใช้พระราชอำนาจไปในแนวทางเดียวกับความยุติธรรมอันปรากฏในพระธรรมศาสตร์ก็ตาม แต่เหตุผลเพียงเท่านี้คงยังไม่เป็นที่ยุติได้ว่า ลักษณะกฎหมายสมัยสุโขทัยจะเป็นรูปแบบมาตรฐานกฎหมายของ

^{๑๘} เสนีย์ ปราโมช , “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง”, เลี้ยวศตวรรษแห่งงานประกาศพระเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช , (พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานฉาปนกิจศพ คุณแม่เป้า สันตภิรมย์ , ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๙.

คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เสียทั้งหมด แนวทางของพระธรรมศาสตร์สมัยสุโขทัยนั้นน่าจะเป็นพระธรรมศาสตร์ที่เป็นแบบพุทธศาสนามากกว่าจะเป็นพระธรรมศาสตร์ตามคติศาสนาพราหมณ์ เพราะแนวความคิดหลักที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยนั้นเป็นแบบพุทธศาสนามากกว่าจะกล่าวถึงการก่อกำเนิดจักรวาลและเทพเจ้าดังเช่นในศาสนาพราหมณ์

๒. แนวความคิดของพระราชอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้อุปถัมภ์ ราษฎร

รูปแบบการร้องทุกข์ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ มีความแตกต่างจากกระบวนการพิจารณาความอย่างเห็นได้ชัด เพราะเป็นลักษณะที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทรงเสด็จลงมารับเรื่องราวทุกข์ยากของราษฎร เมื่อราษฎรเรียกหาโดยการลั่นกระดิ่ง ลักษณะการกระทำเช่นนี้ เหมือนกับการที่พระมหากษัตริย์ทรงยอมรับและยินดีที่จะสดับรับฟังข้อเรียกร้องต่างๆของราษฎร โดยมีได้ค้ำประกันว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ปกครองสูงสุดแต่ประการใด อีกทั้งยังทรงมีพระราชภารกิจที่จะทรงไต่สวนเรื่องราวต่างๆด้วยพระองค์เอง และเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือแก่ราษฎรที่ตกทุกข์ได้ยาก

๓. ความสัมพันธ์ของแนวความคิดทางการปกครองกับศาสนา

เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้คำว่า ฎีการ้องทุกข์ ในภายหลัง จะมีความชัดเจนมากขึ้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปกครองและศาสนา เพราะในตอนปลายสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจมากขึ้น ทรงออกกฎหมายข้อบังคับต่างๆแก่ประชาชน การใช้ราชาศัพท์หรือถ้อยคำที่เทอดทูนพระมหากษัตริย์ให้แตกต่างจากราษฎรทั่วไป เช่นนี้ เป็นการแบ่งแยกพระมหากษัตริย์ออกจากแนวความคิดแบบพ่อปกครองลูกในสมัยสุโขทัย แต่ความชัดเจนจะปรากฏขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งมีการนำศัพท์ที่ใช้ในศาสนามาปรับใช้กับพระมหากษัตริย์ในคำว่า “ฎีการ้องทุกข์” ส่วนรูปแบบของการพิจารณานั้นจะกล่าวถึงในบทต่อไป